

Ole avslöjar keramikens historia



K. Ekerö Eriksson (Publicerad 2014-02-03 på ArkeologiGamlaUppsala, Arkeologerna.com)

Ole Stilborgs keramikkunskaper ger forntiden en extra dimension.

Krossade kärl är inte så värdelösa som man kan tro. Åtminstone inte för Ole Stilborg, som är vår specialist på forntida keramik. Med hjälp av små, små skärvor kan han rekonstruera en stor bit av det förflutna.

Hur går egentligen till när en arkeolog räcker över en bit keramik till dig, Ole? Kan du direkt se ålder och var den tillverkats?

- När jag får en skärva i min hand så kan jag ge en ungefärlig datering med hjälp av typologi, jag kan också se vad man använt för magring, hur keramiken byggts upp och ytbehandlats.

- Men för en djupare analys, till exempel för att undersöka lerans mineralogi och avvikelser i magringen, behövs avancerade metoder som tunnslipning. En bit av keramiken sätts fast på ett objektglas och slipas ner till en tunn skiva som man sedan kan studera i ett mikroskop. Då kan jag skilja olika mineral åt, bedöma lerans naturliga innehåll av silt och sand och urskilja tillsatta magringsmaterial. Vid stora förstoringar kan man leta efter fossil av djur som levt i den miljö där leran avsatts - till exempel små kiselskelett, berättar Ole.

Högen var yngre än man trott

Det går också bra att datera keramik med hjälp av kol-fjorton-analys på matskorpa, växtmakrofossil i godset och på sot som - under bränning och eventuell användning av kärlet som kokkärl - har ackumulerats i godset.

Ibland kan kol-fjorton-dateringar av keramik ge uppseendeväckande resultat. Ta till exempel den där graven på ett gravfält i Ljungs socken i Östergötland, som störts av en rotvälta under stormen Gudrun. Till formen påminde kärlet om liknande från äldre järnålder som hittats vid ett annat gravfält i samma landskap. Men det visade sig att keramiken, och därmed graven, var betydligt yngre än så.

- Dateringen landade i intervallet 1030-1160 e.Kr. och med tanke på att det låg en vikingatida grav från omkring 1000-talet i närheten så är dateringen för själva graven inte så anmärkningsvärd. Men att denna typ av kärl förekommer så sent är desto mera uppseendeväckande, säger Ole.

Uppenbarligen kunde forntidsmänniskorna vara riktigt konservativa i sin kärltillverkning.

- På vissa ställen förändrades inte tillverkningen på flera tusen år. Ett exempel är ett gravfält i Uppland som använts från senneolitikum, ungefär 2000 f. Kr, och fram till äldre järnålder – alltså

under 2000 år. Beträffande val av lera och magring så hände ingenting under alla dessa år. På ett annat gravfält i närheten däremot, som använts från yngre bronsålder och fram till äldre järnålder, kan man se att något plötsligt händer. Keramikens form påverkas av influenser österifrån, den börjar likna kärl som användes i Finland vid samma tid, berättar Ole.

Tolkningssvårigheter

Ibland kan resultaten från en keramikanalys vara svåra att tolka. Vad ska man till exempel säga om den gravplats i Östergötland där man bland annat hittade slavisk keramik? Är det en slavisk begravning? Eller har krukmakaren lärt sig att tillverka kärl som ser ut som de slaviska söder om Östersjön?

- Generellt sett så tillverkar man keramiken lokalt. Till och med på Öland där det är svårt att hitta lera på grund av den kalkhaltiga marken, så har man tillverkat keramiken på plats, säger Ole.

Men hur man kan veta det, går det att se varifrån leran är hämtad?

- Den svenska leran skiljer sig inte mycket åt från den som finns vid Nordsjökusten, alltså i Polen och norra Tyskland – och kanske i Baltikum. Det kan alltså vara svårt att utgå från råvaran om man ska bedöma var ett kärl är tillverkat. Främmande kärl kan skilja ut sig genom en annan lera men även genom en annan typ av magring, en annan uppbyggnadsteknik eller en säregen ytbehandling.

- Men speciella kärl kan också ha tillverkats lokalt. För att ta reda på om ett kärl kan vara främmande jämför man med ett antal kärl som bör vara lokalt framställda. Om det potentiellt främmande kärlet är gjort av samma eller snarlika råmaterial eller på ungefär samma sätt som de lokala kärnen är det rimligtvis lokalt framställt. Det kärl som även efter en godsanalys fortfarande framstår som aparte kan vi gå vidare med och göra jämförelser med keramiken där det kan ha kommit ifrån. Om kärlet passar in där så har vi ett så säkert bevis för import vi kan hoppas uppnå, menar Ole.

Keramik med symbolik

Konsten att tillverka keramik har varit känd i 20 000 år, det äldsta fyndet är från Kina. Sedan dess har det funnits kärl för många behov, inte bara för att koka mat i. Man behövde keramikkarl för att förvara mat och dryck i. I vissa syrade man grönsaker, i andra jäste man drycker. I keramikbehållare från en välbevarad järnålderskällare på Jylland har man till och med hittat utsorterade ogräsfrön som kan ha använts till framställning av olja, som smaksförstärkare eller till medicin.

Men keramikkarlen fyllde inte bara en praktisk roll, fortsätter Ole.

- Man kan också se keramiken i ett filosofiskt perspektiv, hur människan förhåller sig till kärnen. På många ställen i världen behandlar man kärnen som om de vore en kropp. Vi har rester av detta sätt att tänka i beteckningarna för kärnens olika delar som mynning, det vill säga mun, hals och fot.

- Mest uttalat hittar vi det i Afrika till exempel i en sed där ett ölbryggingskarl används i samband med en kvinnas begravning. En brygging med extra mycket jäst sätts igång i kärlet och när en kraftig jästkrona tränger upp och ut genom den smala halsen symboliserar det att kvinnans själ lämnar hennes kropp, menar Ole.

Drejade med pappa

Att Ole Stilborg fastnade för det här lite udda yrket har han pappan att tacka för. När Ole var liten drejade han ofta tillsammans med fadern, som hade både drejskiva och ugn hemma. Fast då anade han inte att han skulle komma att viga hela sitt vuxna liv åt just detta.

- Som nybakad arkeolog i Köpenhamn märkte jag att jag blivit något av en specialist på keramik, fastän jag inte kunde särskilt mycket då. Min c-uppsats handlade om keramik, och jag kom då i kontakt med Birgitta Hulthén, som en gång startat det keramiska forskningslaboratoriet vid Lunds universitet, och fortsatte mina studier i Lund. Jag läste mineralogi och skaffade mig grundläggande kunskaper i ämnet. 1997 disputerade jag på en avhandling som handlade om järnålderskeramik som man funnit på Møllegårdsmarken, ett gravfält på Fyn, som har kopplingar med centralplatsen Gudme och handelsplatsen Lundeborg, berättar Ole.

Magring med fiskfjäll

Vad är din mest spännande upptäckt hittills?

- Några svarta streck i en skärva från Lettland, daterad till tidig stenålder, visade sig – efter ett experiment – vara fiskfjäll. Experimentet bestod i att magra lera med fjäll från middagslaxen, bränna leran och göra ett tunnslip. Då var likheten med de svarta strecken i det gamla godset uppenbar även om de gamla fjällen måste ha kommit från en mindre fisk. Kärlet hade magrats med fiskfjäll, fiskben och växtrester och är därmed en sen utlöpare av en tradition med organisk magring som har sitt ursprung i Kina för 20 000 år sedan, säger Ole.

Ole har också hittat en hel del intressant bland keramiken som påträffats i Gamla Uppsala – till det återkommer vi i ett senare inlägg.

Till sist, är du nöjd med yrkesvalet?

- Jo, då jag stortrivs med den nördiga forskningen och med undervisningen som jag med jämna mellanrum får tillfälle att göra. Att handleda doktorander är riktigt roligt – man lär sig mycket och känner att man verkligen är till hjälp. Och så småningom har jag även lärt mig att trivas med att vara egenföretagare inom keramikanalys.



Keramik kan även säga något om forntida textilier - här snörintryck från öländsk stenåldersskärva.

Ole avslöjar keramikens historia - ArkeologiGamlaUppsala

<http://www.arkeologigamlauppsala.se/Sv/nyheter/2014/Pages/ole-avsloja...>